

Otevírat a řešit rozpory sociálního světa lidí¹⁾

KAREL RYCHTAŘÍK

Ústav pro výzkum veřejného mínění
při FSÚ, Praha

K aktuálním úkolům marxisticko-leninské sociologie po XXVII. sjezdu KSSS a XVII. sjezdu KSČ

Pouze tehdy, vidíme-li život lidí jako problémovou, rozpornou, konfliktní a vysoce dramatickou sociální realitu, můžeme za tím, co je dnes, nacházet to, co chceme, aby bylo zítra.

Doba, kterou žijeme, je mimořádně velkolepá jako celek a mimořádně těžká ve svých jednotlivostech. Realizujeme grandiózní politicko-ekonomické, sociální a vědeckotechnické programy, o nichž mohly minulé generace jenom snít, ale také současně zápolíme s celou řadou nelehkých problémů v řízení ekonomiky, v ideově výchovné práci, v sociální politice — vlastně v celém systému zdokonalování a rozvoje socialistické společnosti, s formalismem a byrokratismem, s tendencemi elitářství a byrokraticko-administrativního řízení atd.

Tato doba je dobou velkých nadějí — to proto, že ještě nikdy předtím nebyli lidé tak všestranně vybaveni pro další civilizace. Je to však také doba přetížena nebezpečím a rozpory — to proto, že je „téměř nejnebezpečnějším obdobím lidských dějin“.

Bytostně prožíváme skutečnost, že na planetě Země je stále méně čistého vzduchu, že vysychají prameny dobré pitné vody, že hrozí nebezpečí, která by mohla způsobit její zničení. S obavami citujeme výrok B. Brechta o velkém Kartágu, které vedlo tři války — „po prvé bylo ještě mocné, po druhé obyvatelné, po třetí nebylo k nalezení“ — a uvědomujeme si, že není většího smrtelného hříchu, než je lhostejnost k osudům této planety.

Tato doba je dobou ostrých třídních rozporů, jejichž intenzita se nezdá zvětšuje a jejichž hrany jsou někdy nebezpečně ostré. Rozpory i nebezpečí se promítají do života našich dnů jako zápasy dvou společenských soustav, dvou ideologií, dvou světových názorů, dvou přístupů k životu vlastnímu a k životu druhých. V těchto rozporech doby bojujeme o myšlení a srdce lidí. Dá se říci, že historický spor a dělící čára dvou světů stále více a více zasahuje do individuální morálky, snah a zájmů, do myšlení, citů a hodnotové orientace, do podstaty každého z nás. Tak se svět třídních antagonismů doby stává neoddelitelnou součástí našeho vnitřního světa. Je arénou navenek ne vždy jevově postižitelných, ale přece tak často bolestivých okamžiků, vítězství a porážek, depresí, lhostejností, nových a nových ofenzív a nástupů, v nichž člověk hledá a nachází sám sebe.

Uvědomujeme si to a cítíme, že naděje doby mohou být naplněny a rozpory překonány a pozitivně řešeny jen tehdy „...bude-li plně aktivizován lid-

(1) Zkrácená verze referátu předneseného 25. 11. 1986 na semináři Českého ústředního výboru Socialistické akademie ČSSR K aktuálnímu přínosu XXVII. sjezdu KSSS a XVII. sjezdu KSČ pro rozvoj vědeckého komunismu a marxisticko-leninské sociologie. Krácení se týká části o rozporech a o metodologii vědního poznání, protože tato témata byla autorem podrobně rozpracována v jiných materiálech.

ský faktor, rozvíjen a racionálně využíván materiální a duchovní potenciál společnosti, bude-li se dále upevňovat a zdokonalovat socialistické společenské zřízení“ [Fojtík 1986 : 3].

Vlastně všechny úkoly a cíle, které byly formulovány XVII. sjezdem strany, jsou orientovány k člověku. Na jeho aktivním zapojení do procesů vědeckotechnického rozvoje, do zápasu, jemuž stále dosti nesměle říkáme „přestavba a urychlení“, na jeho odvaze a ochotě riskovat a řešit neznámé či málo známé, na jeho tvůrčí aktivitě závisí výsledky nejen strategických, ale i dílčích cílů našeho postupu vpřed. Člověk je prostředkem a cílem, objektem i subjektem, bezprostředním účastníkem řeky sociálních zápasů, která uskutečňuje sny, za něž bojovaly celé generace. Všestranný rozvoj osobnosti, zdokonalování socialistického člověka je rozhodující podmínkou úspěchů socialistické společnosti.

Složitý proces formování nové společnosti klade velké nároky na vědeckovýzkumnou, teoretickou i praktickou práci našich sociologů. Například stále nám chybí konkrétní analýza ukazující, jaký je skutečný obsah pojmu „lidský faktor“, kudy především vedou cesty k aktivizaci člověka, k výraznější dynamice procesů společensko-politické činnosti atd. Zatím jsme se příliš nezabývali otázkou, jak je tento nutný proces společenské aktivizace ovlivňován a spojen se vstupem člověka do světa počítačů, elektroniky a robotizace, jaké místo tu mají nároky na nové kvalifikace, na změny v charakteru práce, jaké dopady tento proces přináší v sociálních vazbách, jež se utvářejí na pracovištích a ve volném čase apod.

Přehlédnout nelze ani varovné hlasy těch, kteří upozorňují, že ani nejdokonalejší technika nemůže nahradit potřebnou — řekněme tomu třeba „obecné kulturní přípravu“. Technický rozvoj by neměl být koncipován jako samoučel. Ve svých důsledcích to je prostředek, který musí uvolňovat humánní a tvořivou aktivitu člověka. Jinak se může stát dokonce nebezpečím, na něž nás už nejednou upozornila vědeckofantastická literatura.

Člověk by měl být všestrannou osobností nejen tím, že dokáže vyrobit, obsluhovat a využívat moderní výpočetní techniku, ale i tím — a především tím, že dokáže s herci prožívat hamletovské drama, že je schopen znovu a znovu přijímat bohatství citů, jimiž přetéká Šrámkův Splav, že v sobě nese celoživotní zakořenění, které mu nikdy nedovolí opustit zemi, kde ho matka vedla poprvé do školy a kde s otcem zasadil první jablono. že v sobě nese velikost všeho krásného a uslechtilého, co patří jenom lidem, proč stojí za to žít a někdy se i tvrdě lopotit. K formování socialistické osobnosti nemohou mnoho přispět představy, které se realizují v tendencích racionálně chladných, absolutně věcných a pragmatických přístupů.

Zkrátka musíme více znát hluboké změny a rozporné momenty, které přináší nová situace, v níž se ocitá zejména mladý člověk žijící v druhé polovině dvacátého století. Byl postaven do prostředí nových technologických struktur. Jaké nové potřeby a zájmy přináší tato situace, vlastně dnes pořádně nevíme. Jenom si občas zejména nad bezobsažností trávení volného času některých skupin mládeže uvědomujeme, že se nám příliš nedaří stimulovat proces obohacování materiálních a duchovních potřeb člověka, vytváření nových zájmů a hodnot, odpovídajících nejen požadavkům současného vědeckotechnického rozvoje, ale i potřebám rozvoje všestranné, vnitřně bohaté osobnosti socialistického člověka.

S touto problematikou jsou neoddělitelně spojeny otázky výchovy, otázky skutečného, reálného vlivu a působení těch, kteří nesou odpovědnost za přípravu nastupující generace — rodiči, učitelé, mistři počínaje, ministři a vedoucími funkcionáři stranických a státních orgánů konče.

Všichni dobře cítíme, že zápas o mládež je dnes nejdůležitější součástí třídních zápasů doby, a přece je mnohé z toho, co bylo zatím uděláno a co děláme, v sobě nese rysy formálního „splnění“, vykazování a hlášení.

Například v naší sociologii bylo leccos uděláno pro rozvoj oborové disciplíny sociologie mládeže. A přece je to velmi málo nebo téměř nic — vzhledem k signálům o skutečné, reálné životní orientaci některých socioprofesionálních skupin mládeže, na něž v určitém období jejich života máme vlastně nepatrný nebo nemáme téměř žádný vliv.

Například opakovaná reprezentativní šetření, která sledovala názory mladých lidí na způsob trávení volného času, ukázala, že na to, co dělá mládež ve věku do 15 let — mají především vliv rodiče, od 15–24 let — nejvíce kamarádi z místa bydliště a z práce (zpravidla parta), nad 25 let — partner nebo partnerka.

Vliv SSM na to, co dělá mládež ve volném čase, není nijak výrazný. (2)

Zkrátka v určitém fyzickém věku, v nejcitlivějším, ale také emotivně nejzranitelnějším období života má rozhodující vliv nějaká anonymní parta. Co o takových partách víme? Kdo jim udává tón, jakými zájmy se řídí, kam směřuje jejich vliv? Případy fašizujících projevů násilí, brutality a vandalismu, jež byly prokázány například v některých internátech, naznačují, kam takové působení anonymní party může směřovat.

Některé sociologické výzkumy dokazují těsnou vazbu mezi členstvím v partách a opakovaným kriminálním chováním a zkušenostmi s drogami. (3) Právě tato část současné reality například potřebuje fundovanou sociologickou analýzu.

To samozřejmě předpokládá, že všichni, kteří odpovídají za výchovu mladé generace, všichni, kteří jsou s touto výchovou spojeni (a vlastně kdo z nás není), si poctivě uvědomí daný stav, danou situaci, že přijmou tezi: vycházejte z toho, co skutečně je, a ne z toho, co chceme, aby bylo; že nebudou zaměňovat přání za skutečnost, že veřejně ukáží na rozpory mezi reálným a vyhlášeným stavem.

Vrátím se ještě několika poznámkami k otázkám procesu aktivizace lidského činitele.

Stará zkušenost říká, že i ta nejušlechtilejší přání, koncepce, politické programy, hesla nepřinesou očekávané a potřebné výsledky, jestliže se s nimi neztotožní, jestliže je nepřijmou za své lidi, jestliže nebudou spojeny s aktivní organizátorskou, ideově politickou prací, jestliže neprobudí pracovní a společenskou aktivitu lidí, jejich energii a iniciativu.

Na proces aktivizace lidského činitele mají určující vliv tyto hlavní faktory:

Za *prvé* je to *promyšlená hospodářská strategie*, aktivně využívající procesů vědeckotechnického rozvoje, podložená systémem racionálních mechanismů řízení ekonomiky. Právě tady máme nemálo bolestí. V procesech řízení stále přežívají kvantitativní ukazatelé, stimulující spíše k tomu, aby byly vyčerpány všechny naplánované finanční prostředky a suroviny, aby byly obsazeny všechny naplánované počty pracovníků, než k úsporám, k iniciativě a k větší produktivitě práce. Mají daleko k optimálnímu využívání možností československé ekonomiky.

Proto naše poctivě prováděná například ekonomická propaganda připadá

(2) Údaje citovány podle Závěrečné zprávy ÚVVM při FSÚ z výzkumu „Názory mládeže na zaměření volného času a podmínky pro jeho trávení“. Vedoucí výzkumného týmu F. Szabó a J. Šubrt. Praha, srpen 1986.

(3) Viz například Závěrečná zpráva ÚVVM při FSÚ „Vztah občanů k sociální prevenci kriminality mládeže a jejímu dalšímu rozvoji“. Vedoucí výzkumného týmu J. Kreipl. Praha, únor 1986.

někdy lidem jako utopický román, který je psán černou křídou do komína.

Proces aktivizace lidského činitele nelze za druhé oddělit od toho, čemu říkáme *silná sociální politika*. Skutečnost, že smyslem veškerého našeho snažení je člověk, se musí projevit do slova a do písmene právě tady. Sociální politika hmatatelně naplňuje tento náš programový postulát.

Všechno, co děláme, o čem rozhodujeme, musíme hodnotit především podle toho, co to přináší lidem, jaké mají naše sociální opatření ideologické a morální důsledky. Do úspěchů a slabín sociální politiky se zcela konkrétně promítá to, jak pracujeme, odpočíváme, bydlíme, jak se stravujeme, jak trávíme svůj volný čas, jaké má člověk sociální jistoty v nemoci, ve stáří apod.

Nelze přehlédnout, že právě tady bylo v letech socialistické výstavby uděláno nemálo. Sociologická šetření hodnotové orientace mladých lidí ukazují, jak vysoko je ceněno například právo na práci, vzdělání, péči v nemoci, podíl na řízení a rozhodování atd.

Např. reprezentativní výzkum veřejného mínění, provedený v minulém roce, ukázal, že

- polovina československé ekonomicky aktivní populace hodnotí svou životní úroveň - v porovnání se stavem před pěti lety - jako vyšší,
- jedna třetina ji hodnotí jako stejnou a
- jedna pětina se domnívá, že poklesla.

Celkově velmi příznivá zjištění by však neměla zakrýt některá slabá až bolestivá místa naší sociální politiky. Upozorňovali na ně i delegáti XVII. sjezdu. Jde zejména o zhoršování životních podmínek starobních důchodců, stagnaci zdravotní péče a některé dlouholeté problémy terciární sféry. (4)

Třetím činitelem aktivizace člověka je *cílevědomá ideově výchovná činnost*. Použijeme-li Leninovu terminologii, pak jen v bezobsažné abstrakci je možno ideově výchovné působení oddělit od stavu ekonomiky a problémů jejího řízení.

Při různých příležitostech bylo již ukázáno, že je nereálné vyžadovat, aby prostředky ideologického působení řešily to, co může zabezpečit jen ekonomika nebo sociální politika. Přijmout jinou koncepci znamená odsuzovat celý systém ideově výchovného působení k halasnému a planému řečnění, které obhajuje všechno. Důsledky takových přístupů nás vlastně zbavují šanci získat myšlení lidí pro nové, mnohem složitější úkoly, než jsme řešili včera.

Tim samozřejmě nechce být řečeno, že v zápase o vědomí a ve vědomí lidí je všechno v pořádku. Vědomí je pevnost, která se dobývá krok za krokem. Někdy jsme přivykli tomu, že co bylo dobré včera, bude při určitém vylepšení stačit dnes i zítra. Jinde se vytratil entuziasmus, schopnost dělat politicko-výchovnou práci lépe a kvalitněji.

Závažným problémem stále zůstává neznalost nebo malá znalost objektu působení. Podmiňuje možnosti diferencovaného a v přístupech rozdílného působení. Obrazně řečeno - protože nemáme klíč, bušíme nejednou do vrat palici. I v ideově výchovné práci platí, že nastolovat nové, vyžaduje bojovat proti starému.

Čtvrtým činitelem aktivizace lidského subjektu je *komplex otázek rozvoje socialistické demokracie*. Příliš jsme si zvykli na „souhlas aklamaci“, na skutečnost, že i když lidé nechtějí, vlastně musí poslechnout. Sovětští soudruzi například v souvislosti s principem tzv. „glasnosti“ (tj. širokého informování celé veřejnosti, veřejného projednávání i těch nejožehavějších otázek) ukazují,

(4) Citované údaje vycházejí z výzkumu „Názory občanů na vybrané problémy životní úrovně v ČSSR“. Vedoucí výzkumného týmu J. Dubský, Praha ÚVVM, únor 1986.

že existuje řada přežívajících mechanismů, zaběhnutých pravidel, norem a stereotypů — pro něž je příznačný formalismus a strnulost. Ty ve svých důsledcích vedou k lhostejnosti, produkují spotřebitelské hodnoty a přístupy k životu. Princip veřejného informování je jedním z nástupů boje proti lhostejnosti, proti podceňování sil a možností člověka a celé společnosti.

Obecně platí, že se vlastně budeme muset učit vytvářet situace, „pravidla hry“, způsoby jednání, v nichž lidé přestanou být objekty působení a stanou se především subjekty vlastního rozhodování. Při oslavách 69. výročí Velkého Října bylo z tribuny Kremelského paláce řečeno, že musíme „široce otevírat prostor tvořivým silám socialismu ... cestou prohlubování demokraticismu, protože „vše je třeba dělat za účasti lidí“ [Gorbačov 1986 : 5].

Mohli bychom uvádět asi i další skutečnosti, které dnes významně vstupují do „pole sociální aktivity lidí“. Rusové mají pěkné rčení: „Slova jsou trpasličí, činy jsou velikáni“. Tato lidová moudrost vyjadřuje hlubokou pravdu a připomíná, že naše plány, úmysly a záměry se ne vždy a všude opírají o praktické činy.

Významným meritorním, kvalitativním momentem, šancí našeho hnutí se dnes stávají především myšlenky, ideově politické koncepce, které jsou prozrazovány vedením ÚV KSSS a k nimž se přihlásil XVII. sjezd naší strany. Ve své zdrcující většině jsou našimi lidmi přijímány jako pramen čisté vody, jako něco, co musí být nejen řečeno, ale i uděláno, co člověk cítí a prožívá jako své vlastní já.

Sociolog by řekl: Je to výrazná identifikace s tím, co aktivizuje ideově tvůrčí činnost, co není jen revolucí slov, ale i revolucí činů, co nám připomíná, že existovat znamená pravdivě poznávat a měnit tento svět.

Ne náhodou je těm, kteří jsou spojeni s formováním společenského vědomí, připomínáno, jak je důležité, aby materiální pokrok byl provázen duchovním obohacováním. ... strádá-li duchovní, morální prvek v člověku i ve společnosti, nutně se stupňují konzumní nálady, konzumní postoje k životu a vnitřní svět je ochuzený“ [Gorbačov 1986 : 5].

Jako hlas z čistého a nově ulitého zvonu tu zní výzva k aktivizaci teoretické fronty, k rozhodnému obratu směrem k praxi, k dialogu a tvůrčí diskusi, která umožňuje srovnávat různá hlediska a překročit přežívající dogmata a stereotypy, výzva k odpovědnému vztahu badatele k sobě a k celé společnosti, k občanské statečnosti „... bez níž nikdo nemůže být skutečným vědcem“ a bez níž nelze také překonat „nahromaděné příznaky stagnace“.

Pro koho není společenskovědní poznání živnostenskou činností, která sice nepřilíš vynáší, ale při níž se dá i bez větší námahy v pohodlí dlouhodobě „přítakávat“, ten musí nutně uvažovat o tom, co ve své profesi udělat, aby ideově politický život strany a společnosti — jehož neoddělitelnou součástí je celá společenskovědní fronta — se stal intenzivnější, produktivnější, co udělat pro to, aby byla naplněna orientace XVII. sjezdu KSC, směřující ke sblížení vědy s výrobou, k propojení společenskovědního poznání s ideologickou činností strany; jak přispět k realizaci kursu urychlení a přestavby, k uskutečňování kardinálních změn ve všech oblastech života.

Strategie urychlení a přestavby je charakterizována jako revoluční změna ne ve smyslu přechodu od jedné společensko-ekonomické formace ke druhé, ale ve smyslu radikálních změn ve fungování, rozvoji a přestavbě všech sfér života sovětské společnosti. Zajímavě na toto téma píše moskevská Pravda v článku *Dialektika obnovlenija* [Pravda 1986].

Jde o revoluční strategii, která — jak se říká v tomto článku — se musí stát věcí všech. Může být dovedena do konce jen tehdy, stane-li se všelidovým, celonárodním dílem, dokážeme-li mobilizovat naši hlavní a nejdůležitější re-

zervu — dokážeme-li aktivizovat, mobilizovat pro naplnění této revoluční strategie široké lidové (pracující) masy.

Nejen velmi zajímavá, ale především poučná je pro nás charakteristika hlavních znaků situace, která vyvolala v život strategii urychlení a přestavby. Sovětské materiály uvádějí tři základní skutečnosti:

Za prvé se říká: „...sovětský národ, dělnická třída, rolnictvo a inteligence nechce a nemůže žít postaru. Nechce se smířit s tím, co oslabuje budování socialismu, co překází při objevování a realizaci jeho možnosti a přednosti před kapitalismem, brání vědeckotechnickému pokroku, co navrácí odcizení práce, brzdí rozvoj výrobních sil a co je živnou půdou pro tendence k útěku do vlastního mikrosvěta, co vede ke ztrátě víry v humanistické ideály“.

Za druhé se říká: „...úlohy minulých dvaceti let, které předcházely přestavbě, ukázaly, že nelze řídit ekonomiku ani stranickou práci postaru; naše země potřebuje široce završené plánování, radikální reformy řízení, které vyžadují od základů změnit způsoby hospodaření, rozšířit a prohloubit demokracii, aktivizovat lidský faktor“.

Za třetí se říká: „...jsme svědky velké aktivizace mas. Ta se dostala na úroveň, která nejen dovoluje, ale i vyžaduje rozšíření a prohloubení samostatnosti historické tvořivosti mas. Ve straně i v národu rostlo rozhořčení proti zaostalosti a netečnosti, proti byrokracii a papírování, proti jevům sociální nespravedlivosti. Do obecného povědomí se dostaly představy o tom, že mnoho věcí v našem životě je nutné bezodkladně změnit“ [Varlamov 1986].

V těchto souvislostech je pak sovětskými soudruhy vyslovována teze, že hlavní úloha strany spočívá ve sjednocení dvou největších historických sil — vědecké teorie a revoluční aktivity a praxe mas.

Je-li přestavbě a urychlení přiznán status revoluce, kterou je nutno provádět „shora“ i „zdola“, pak i společenskovědní poznání je posuzováno v nových, kritických pohledech.

V posledních týdnech v sovětském tisku čteme, že „...společenskovědní poznání zaostává za požadavky revoluční obnovy země“, že „...je často odtrženo od reálné situace“, že „...abstraktní odtaziťost necítí potřeby současné praxe“ atd. V těchto kritických přístupech jsou vlastně formulovány sociální požadavky, před nimiž dnes stojí společenskovědní výzkum v Sovětském svazu a řekl bych nejen v Sovětském svazu, ale i u nás.

Takové požadavky, jako aktivizovat společenskovědní frontu, nově rozvinout její poznání a dosáhnout rozhodného obratu k potřebám praxe, rozvíjet tvůrčí samostatné myšlení, vrátit se k dialektice odkrývání a překonávání rozporů atd., jsou dnes u nás stejně aktuální jako v SSSR. Jejich naplnění vyžaduje a předpokládá tvořivé objevování, příliv svěžích myšlenek a aktivní přístup k jejich realizaci.

Rozpory v různých rovinách obecnosti nutně provázejí proces budování socialistické společnosti. Projevují se zejména v činnosti jednotlivců, pracovních kolektivů, malých a velkých, formálních či neformálních sociálních skupin a celé společnosti. Právě tady se rodí spektrum možností, které je třeba poznávat.

Poznaná možnost se stává smysluplnou a významnou především tehdy, jestliže je posuzována jako stav, jehož analýza napomůže očekávaným změnám, které se v procesech socialistické výstavby stávají novou skutečností. Jen v takovém přístupu můžeme uplatnění párových kategorií materialistické dialektiky, jakými jsou možnost a skutečnost, hodnotit jako nástroj odhalující reálné možnosti přeměn v novou skutečnost, jako vědeckou metodu poznání a přetváření světa.

Sociologie bude ve svých poznáních vždy ukazovat život prostřednictvím rozporů, v nichž se odhalují méně či více určující souvislosti a podstaty.

Dialektický přístup je jednou z největších vymožeností lidského poznání. Umožňuje reálně a pravdivě posoudit malé a velké problémy a rozpory doby a zařadit je do určujících souvislostí, znovu a znovu překonávat „dané“, objevovat nové a burcovat k zápasu o změnu. V dialektice je naše ortodoxnost a angažovanost. Dialektika nepřipouští, abychom zaujali pozice nevzrušeného pozorovatele, a od společenskovědního poznání žádá, aby jeho imanentní součástí bylo hledání nových přístupů a vyslovování nových idejí, aby vstupovalo do zápasů strany, aby burcovalo k zápasu za pravdu revoluce.

V moskevské Pravdě, v rubrice „Voprosy teorij“, vychází vlastně už celý seriál statí, který se vrací k duchu Leninovy myšlenky „střízlivě sledovat skutečný stav uvědomělosti celé třídy a nejen komunistického předvoje“. V mnoha aktuálních souvislostech tu jsou citovány požadavky XXVII. sjezdu KSSS a posledních dokumentů strany sovětských komunistů.

Například:

- realisticky, střízlivě tvůrčím způsobem a s nesmiřitelností k nedostatkům hodnotit daný stav společnosti;
- nepodléhat fantazírování a voluntarismu;
- střízlivě hodnotit skutečný stav vědomí jednotlivých tříd a skupin společnosti;
- nezaměňovat to, co chceme dosáhnout, za to, co je, atd.

Naplnit požadavky realistického, střízlivého, pravdivého a diferencovaného poznání nelze bez marxisticko-leninské sociologie, bez konkrétnosti, diferencovanosti, reprezentativnosti, validnosti a pravdivosti sociologických poznatků.

Je obtížné normativně stanovit nějaké „pořadí důležitosti a významnosti úkolů“, před nimiž stojí marxisticko-leninská sociologie. Vycházíme-li však z toho, že dnes svádíme nelehký zápas o myšlení a srdce lidí, že jsme v situaci, kdy v řadě otázek si vlastně stále jen upřesňujeme a zrealňujeme svá poznání, pak první okruh problémů (úkolů) je dán možností *poskytnout orgánům společenské decize validní a reprezentativní informace*. Přesněji řečeno, využít sociologického poznání k tomu, aby disponovaly kvalifikovanou informační základnou. R. Richta v jedné ze svých statí napsal, že pravdivé poznání má za určité historické situace revoluční význam. Je tomu tak.

Na stránkách Rudého práva už bylo několikrát připomenuto, že dnes více než kdykoli jindy platí: čím je společnost rozporuplnější, čím větší a rozporuplnější je rozsah historických událostí, čím více lidí vstupuje do sociálních zápasů doby, čím rozporuplnější je stav společenského vědomí, tím kvalifikovanější informace vyžaduje společenské řízení, tím přesnější, diferencovanější obraz musíme mít o stavu vědomí, hodnotové orientaci, zájmech a postojích tříd, vrstev, skupin, národů a národností, obyvatel vesnic, malých i velkých

(5) Konečně i u nás, v Ústavu pro výzkum veřejného mínění, byl s využitím moderní výpočetní techniky s velkou pamětovou kapacitou vytvořen informační systém — banka dat z výzkumů veřejného mínění. Je tu tezaurováno asi 8 mil. empirických údajů, které jsou pro potřeby stranických orgánů rychle vyvolávány a dávány k dispozici. Je to samostatná i metodicky velmi zajímavá problematika — protože tezaurované údaje je třeba neustále doplňovat a zpravidla velmi rychle vyvolávat.

Samozřejmě informace o stavu vědomí, mínění, nálad je třeba čerpat z různých informačních zdrojů. Například je tu k dispozici vnitrostranická informace, vyhodnocují se dopisy lidí, které přicházejí do masových sdělovacích prostředků, máme poznatky aktivu společenských organizací atd. Nenahraditelným zdrojem informací je bezesporu bezprostřední styk vedoucích pracovníků s masami. Dává pocítit ostrost některých problémů více než všechna sociologická šetření dohromady.

měst, členů strany i bezpartijních, lidí se základním a vysokoškolským vzděláním, mládeže a důchodců atd.

A nejen to — taková informační základna musí vytvořit systém, který se stává součástí všech rozhodovacích procesů. Zkušenosti některých pracovišť v SSSR, ale také například v BLR potvrzují, že zde nejde o žádnou fantazii. (5)

Není třeba zdůrazňovat, že v našem poznání by už dávno měly být překonány představy tzv. „zdravého selského rozumu“. B. Engels už v Anti-Dühringu připomíná, že tento úctyhodný chlapík projevuje svou sílu jen v peciválovém prostoru čtyř stěn. „Zažívá však prapodivná dobrodružství, jakmile se pouští do širokého světa bádání“. Dnes více než kdy jindy platí, že zdravý selský rozum je spíše zdravý než rozum.

Zkrátka marxisticko-leninská sociologie může na základě svého poznání poskytovat přesné, soustavné, diferencované, potřebně konkrétní, reprezentativní a validní údaje, přitom stupeň konkrétnosti a diferencovanosti je možno určit předem — už v samotném zadání výzkumného tématu (úkolů). Prakticky to znamená, že u každé sledované problematiky můžeme předem stanovit, budeme-li sledovat například dynamiku názorů, postoje, hodnotové orientace, světonázorové zaměření celé populace nebo jen některých věkových, socioprofesionálních, vzdělanostních, národnostních a jiných skupin, které nás především zajímají.

Úroveň konkrétního poznání bývá zpravidla určována výhradně individuální zkušeností, pracovní intenzitou, snahou a schopností získat co nejpravdivější obraz. Sociologie překonává omezenost poznávacích možností individua. Získávání této informace však musí být založeno na zcela jednoznačných metodologických předpokladech.

Tim se vlastně dostáváme k druhému okruhu problémů, který v dnešní situaci nemůže obejít žádná úvaha o aktuálních úkolech naší sociologie — *k problematice teoreticko-metodologických přístupů*.

Chápu, že to někomu může znít jako protivné opakování. Jde však o meritorií problematiku, a proto nemyslím, že by její připomenutí bylo zbytečné. A. V. Lunačarský píše, že správnou myšlenku, která se neprosadila v praxi, je třeba stále a stále připomínat, vykládat, opakovat, dvacetkrát o ní mluvit, aby se vtlačila jako hřebík.

Chtěl bych znovu vyjádřit své přesvědčení, že ideologický charakter sociologického poznání, naši osobní principiálnost, stranickost, třídnost nelze prosadit pouhým deklarováním známých pravd a zásad dialektickomaterialistického výkladu světa lidí, přírody a myšlení. Musí být prosazeny především prostřednictvím metodologických principů, prostřednictvím umění objasňovat fakty na základě a v rámci určité teorie.

Teoreticko-metodologická orientace badatele, teoreticko-metodologické přístupy výzkumníka v sociologickém výzkumu rozhodují o výběru empirických faktů, o řazení získaných faktů, o zhodnocení empirických faktů, o způsobech analýzy empirických faktů.

Výběr faktů, jejich popis, vyčlenění podstatného a nepodstatného, stejně jako klasifikace a analýza poznatků, jsou závislé na metodologických přístupech badatele, které rozhodují o správnosti nebo nesprávnosti poznání faktického obsahu společenského vývoje, vedou k pochopení historických zkušeností, k pravdivé analýze a vysvětlení nových faktů a souvislostí.

Na význam metodologických postupů v empirickém poznání upozorňuje už V. I. Lenin. V roce 1899 vychází jeho kniha *Vývoj kapitalismu v Rusku*, ve které kritizuje statistické výzkumy prof. Karyševa. Pomocí průměrných statistických čísel zakrývá Karyšev skutečný stav. „...sčítá-li se dohromady bo-

háč a chudina a děli-li se výsledek počtem sčítaných. Lze všude, kde je libo, dospět k rovnoměrnému rozdělení . . .“ [Lenin 1952 : 90].

Lenin dokazuje, že libovolné operování s fakty, sice přesnými, ale nesprávnými, vytváří lživé, falešné představy o poznávané realitě.

Dnes je teoreticko-metodologické uchopení zkoumaného problému stejně tak aktuální, jako v letech, kdy Lenin kritizoval Karyševa. Nic se tu nemění skutečností, že máme důkladně propracovány metodické postupy, že tu jsou k dispozici moderní způsoby zpracování údajů.

Zužování metodologie na metody a techniky postupu, na statistická sčítání a výpočetní operace nesměřuje jinak než na pěšinky pozitivismu. Na tom nic nezmění ani nejdokonalejší výpočetní technika.

Chceme-li například poznat konkrétní světónázorovou orientaci dělníků, pak je sice důležité, jaké techniky terénního sběru empirických údajů byly zvoleny a zda byl do počítače vložen dostatečně reprezentativní počet údajů. Rozhodující pro pravdu poznání je však vždy to, co badatel zahrnul do kategorie vědecký světový názor. Pro někoho to může být například jen pouhé přihlášení se k marxismu, pro jiné jednota znalosti, hodnotových orientací a životních norem, projevujících se v aktivitách lidí. Také s obsahem pojmu dělník je možno zacházet různě. Jiné výsledky získáme, jestliže za dělníka považujeme každého zaměstnance pracujícího v terciární sféře, a jiné, bereme-li v úvahu jen manuálně pracující. Co tedy rozhoduje o pravdivosti poznání? Škála dotazníku, koeficient systematizace, nebo teoreticko-metodologická orientace badatele? *Ve vztahu k některým přetrvávajícím tendencím je třeba neustále připomínat, a především v konkrétní výzkumné práci prosazovat zásadu, že právě na teoreticko-metodologických přístupech závisí pravda poznání.*

S určitou dávkou sociologické neskromnosti lze říci, že třetí okruh aktuálních úkolů marxisticko-leninské sociologie je spojen s požadavkem — dovést poznání až ke kauzální analýze. To vůbec není snadný úkol.

Poznání určujících, příčinných souvislostí vždy mělo a má podstatný význam pro život člověka a společnosti. Má-li člověk působit aktivně na svět, má-li předvídat jeho další vývoj — musí znát příčinné souvislosti.

Sociologické poznání je analýzou nejméně tři vztahových rovin: korelačních (prostá souvislost dvou nebo více jevů), funkčních (zaměřenost, snaha o uchování nebo dosažení určitých cílů), kauzálních (příčinná souvislost jevů).

Sociologické poznání je nutně programově orientováno *k odhalení kauzálních vztahových rovin a souvislostí*. Řečeno s určitým patosem — ctí marxistického sociologa musí být hledat, ukazovat vnější a vnitřní svět příčin, jevů a skutečností, které nutně působí na základní rysy sledovaného jevu, nacházet hlavní a vedlejší příčiny vyvolávající podstatné nebo nepodstatné vlastnosti sledovaných jevů.

Dialektika poznání v sobě vždy nese určitou skepsi. Proto je oprávněná otázka, je-li vůbec někdy možné poznat okolnosti, jež vedly ke chtěným i nechtěným účinkům? Nelze „úplnou příčinu“ stanovit vlastně jen u velmi jednoduchých, „jednosměrných“ případů?

Příčinné vazby jsou velmi rozmanité, a to jak ve sféře přírodních, tak i společenských věd, v mikro-, mezo- i makrosvětě. Rozmanitost, bohatost a rozpornost vzájemného působení jevů a procesů sociálního života vyžaduje, aby byla zkoumána i rozmanitost, bohatost a rozpornost příčinných vazeb. Proto budou potřeby sociálního světa lidí nutit sociology, aby odhalovali hlavní, určující, příčinné závislosti a k jejich řešení orientovali sociální praxi.

Tim se dostáváme k dalšímu, čtvrtému okruhu aktuálních úkolů marxisticko-leninské sociologie — jímž je *problematika vztahů sociologie a sociální praxe*.

Je to téma tak říkajíc „verbálně opotřebované“, a přece stále a stále nastolované aktuálními potřebami doby.

Otázky praktického využití sociologického poznání nejsou dnes jen věci teoretické diskuse, ale především vědecké politiky, ochoty i schopnosti vést a dělat výzkumnou práci tak, aby byla skutečně využitelná v dynamice našich sociálních zápasů. Už jsme psali v Sociologickém časopise, že sociologické poznání ze společnosti vzešlo a jí také musí sloužit [Rychtařík 1986 : 592—607].

Dokážeme dělat výzkumnou práci tak, aby byla využitelná v zápasech doby, aby sloužila potřebám strany? (Sloužit není nic pejorativního, sloužit neznamená posluhovat.) Řada tematických, dlouhodobě řešených úkolů sice vychází z potřeb společnosti, ale jde o to, zda jim odpovídá jak způsobem řešení, tak úrovní řešení.

Dokážeme od samého počátku koncipovat sociologická šetření takovým způsobem, aby ve svých výsledcích poskytovala možnosti k maximálnímu praktickému využití? Dokážeme své závěrečné zprávy z výzkumu, své články a knihy psát takovým jazykem, aby je lidé četli, protože chtějí, a ne proto, že je musí číst jako povinnou a předepsanou literaturu? Na shromáždění vedoucích kateder společenských věd na vysokých školách SSSR k tomu bylo kriticky řečeno, že mnohé naše práce „... jsou psány nevýrazným jazykem a proto nemají široký čtenářský ohlas“. (6) U nás je situace obdobná, ne-li horší. Ze zkušeností, které mám z práce redakce a redakční rady Sociologického časopisu ČSAV, jen potvrzují, že někteří autoři si vytvořili takový jazyk a mají takový styl písemného vyjadřování, že jsou někdy srozumitelní jen sami sobě. Práce nad jejich rukopisy nejednou naráží na velehory falešného vědeckého sebevědomí. Někteří autoři nastupující generace, publikující svoji první nebo snad druhou stať, si v recenzním řízení počínají tak, jako by všichni měli mít doma výběr jejich sebraných spisů, a přitom často nepřinášejí nic nového. Každý se musíme ptát a každý si musíme odpovídat na otázku jak optimálně postupovat, aby se síla a potence sociologického poznání stala praktickou silou, jaké optimální cesty volit při pronikání sociologických poznatků do řídicích struktur, například v oblasti propagandy, kultury, ekonomiky, sociální politiky, výchovy mládeže a podobně. Nelze samozřejmě pominout ani otázku — jaká sociální praxe je nejvíce otevřena pro využití sociologického poznání.

Jednou ze základních podmínek dosažení maximálního efektu ve využití sociologických poznatků je jejich transformace do takového systému opatření, direktiv a řídicích zásahů, aby se mohly projevit jak ve společenských subsystémech, tak v sociální dynamice rozvoje celé socialistické společnosti.

Proti tomuto požadavku dnes stojí dlouhodobě pěstované iluze, že sociologické poznání už samo o sobě představuje návod, pokyny, direktivu pro přijetí potřebných rozhodnutí. Jde o rozsáhlou problematiku, jejíž komplikovanost je dána nutnou dělbou práce mezi těmi, kteří působí v orgánech společenské decize na straně jedné, a těmi, kteří jsou bezprostředně spojeni se sociologickým poznáním na straně druhé. Například zkušenosti znovu a znovu potvrzují, že posílení a organizační upevnění vztahů mezi výzkumnými pracovišti a příslušnými řídicími složkami může znamenat velmi mnoho.

Ani ve společenskovědním poznání se žádná nová myšlenka, stejně jako žádný zápas o její prosazení, neodehrává ve vzduchoprázdnu. Každá nová myšlenka, objev, nový teoretický postřeh vyžadují nejen pochopení samotného autora, ale i takovou argumentaci, která usnadní využití a prosazení do praxe, protože

(6) Viz projev J. Ligočova na poradě vedoucích kateder společenských věd na vysokých školách. Rudé právo 2. 10. 1986.

společnost fungovala před objevením a sdělením poznatků, které například přinesl společenskovědní výzkum.

Proto do vztahu mezi sociologickým poznáním a jeho využitím v praxi vždy určitým způsobem vstupuje sociolog jako konkrétně historická osobnost se svou hodnotovou orientací, svými postoji, stylem vědeckého myšlení a jednání, se svou životní orientací a životním přesvědčením.

Přesvědčení o pravdivosti určitých poznatků, o potřebě jejich realizace v zá-pasech doby je neoddělitelným prvkem sociologického poznání. Utváří se v závislosti na objektivních podmínkách lidského bytí při působení a osvojo-vání si určitého systému teoreticko-metodologických poznatků a v souladu s individuálními zvláštnostmi osobnosti [Rychtařík 1985 : 592—607].

Pravdivé poznání je složitý, náročný a rozporný proces, ale změna sociální reality je proces mnohem složitější, náročnější, rozporuplnější a také dlouho-dobější.

To je také jeden z důvodů, proč se musíme více než dosud zamýšlet nad takovou problematikou, jakou je zpracování pro danou chvíli a situaci reálných „sociálních technologií“, určitých vzorových systémů některých standar-dizovaných činností směřujících k tomu, aby vyžadované cíle byly dosaženy co nejefektivnějším způsobem. Tak se vlastně abstraktní vědecké poznání spo-juje s možnostmi subjektivně realizované činnosti lidí. Měla by to být cesta, na niž se scházejí a integrují síly vědeckovýzkumné analýzy se sociální aktivi-tou subjektu, reprezentovaného stranou, malými či velkými sociálními skupi-nami, méně či více formalizovanými institucemi a jednotlivými lidmi.

Problematika sociologie a sociální praxe je pro nás současně i *otázkou smysluplnosti rozvoje sociologické teorie a práce sociologa vůbec. V našem výkladu představuje pátý, a pro tuto chvíli i poslední okruh aktuálních otázek a úkolů marxisticko-leninské sociologie, jímž se v dané souvislosti zabýváme.* Skutečnost, že naléhavě klademe otázky upevnění a dalšího prohloubení socio-logického poznání a sociální praxe, vůbec neznamena, že bychom neměli po-kračovat v rozpracování vlastních fundamentálních problémů marxisticko-leninské teorie a metodologie. Naopak. Sociologie bude tím lépe vstupovat do procesů sociální praxe a dávat kvalifikované odpovědi na aktuální problémy našeho sociálně ekonomického rozvoje, čím propracovanější a rozvinutější v různých rovinách obecnosti bude její teoreticko-metodologický systém.

Součástí sociologické práce musí být zaměření na teoreticko-metodologické a metodické problémy sociologického poznání, úsilí obohatit tento systém o nové teoretické premisy, koncepce a hypotézy, nové metodologické a meto-dické přístupy. Stále máme například nemálo problémů s nepřesnostmi použí-vaného kategoriálního a pojmového aparátu, v oborových sociologických disci-plínách se setkáváme spíše s impresí než s komplexně propracovaným teore-tickým systémem nižšího stupně obecnosti.

I přes všechno, co bylo uděláno, zaostáváme v analýze a v odhalování základ-ních sociologických zákonů a zákonitostí fungování rozvoje socialistické spo-lečnosti jako celku a jednotlivých sociálních, etnických, demografických, socio-profesních a jiných lokalit zvlášť.

Na základě rozpracování obecné sociologické teorie jako nejobecnější speciál-ní společenskovědní disciplíny, která je ontologicky, gnozeologicky a světóná-zorově úzce spojená zejména s marxisticko-leninskou filozofií a vědeckým ko-munismem, bychom měli mnohem energičtěji přistoupit k rozvoji oborových sociologických teorií. Tady především se musí promítnout takové otázky, jako jsou sociální souvislosti práce, organizace, řízení samosprávy, vědy a technické-ho rozvoje, vzdělání, politiky, práva, umění, kultury, veřejného mínění, mlá-deže, rodiny, kriminality. Těsné sepětí těchto otázek s praxí je vlastně i nej-

efektivnějším způsobem rozvoje oborových sociologických teorií a obecně sociologické teorie.

Taková orientace nijak nezmenšuje trvalý význam studia a zejména kritiky buržoazních sociologických teorií. Ta má svůj nejen ideově politický, ale gnozeologický význam. Marxisticko-leninská sociologie je stranická věda a my nebudeme dělat žádné ústupky těm, kteří si myslí, že „vyvracejí marxismus“. To však vůbec neznamená, že buržoazní sociologická produkce „visí ve vzduchu“, že nemá gnozeologická spojení se sociální realitou, kterou analyzuje, s níž tak či onak souvisí. Proto nastoluje nebo se snaží i řešit otázky, jež mohou být nejen velmi aktuální, ale i smysluplné. (7)

Buržoazní sociologové nejdnou dokáží precizně popsat nemoci svých společností. Horší už to bývá s diagnózou a navrhovanou terapií. I v této problematice představují práce V. I. Lenina směle a tvůrčí přístupy. Když v polemice s ruskými machisty analyzuje ontologické, gnozeologické, přírodovědné a třídně sociální zdroje jejich teorií a provádí všestrannou a vyčerpávající kritiku tohoto subjektivně idealistického proudu filozofického myšlení, nikdy se nedopouští laciných zjednodušení.

V závěru známé práce *Materialismus a empiriokriticismus*, která je metodologicky poučná nejen pro ty, kteří se zabývají kritikou buržoazních filozofických a sociologických teorií, říká: „Filozofický idealismus je *pouze* nesmyslem z hlediska materialismu hrubého, prostého, metafyzického. Naopak z hlediska *dialektického* materialismu je filozofický idealismus *jednostranné*, zvětčené rozvinutí jednoho rysu stránky . . . je jeden z odstínů nekonečně složitého poznání dialektického člověka“ [Lenin 1952 : 352–353].

Někomu se to může zdát těžko přijatelné, ale my se musíme učit i od svého třídního protivníka. Konečně i k této otázce se vyslovoval V. I. Lenin již v citovaném díle zcela jednoznačně. Soudím, že podobně dnes postupujeme například i při studiu dějin české a slovenské buržoazní sociologie.

Předseda bulharské sociologické asociace Niko Jachiel k tomu nedávno napsal: „... buržoazní sociologové, na rozdíl od nás, vycházejí aktivně vstříc novým problémům a jevům a snaží se nalézt odpovídající řešení těchto problémů. Teprve potom my, marxističtí sociologové, na tyto problémy reagujeme a zabýváme se jimi. To nás staví nejen do nevýhodné situace, ale také snižuje rozsah a sílu působnosti a vlivu marxisticko-leninské sociologie“ [Jachiel 1986 : 38].

Ano — my první musíme odhalovat problémy společenského rozvoje, abychom je mohli analyzovat a vysvětlovat z pozic marxismu. Máme k tomu potřebné předpoklady. Dialektickomaterialistický výklad světa lidí, přírody a myšlení je jediný reálný základ pravdivého poznání nejen globálních problémů světa druhé poloviny dvacátého století, ale i otázek a situací, které se tvoří například v sociálních mikroklimatech.

Splnit tyto úkoly nelze, aniž bychom současně a vlastně souběžně s procesem sociologického poznání neusilovali o další rozvinutí, dotváření gnozeologicky spojeného, hierarchicky uspořádaného a relativně uzavřeného systému marxisticko-leninské sociologie. Přes všechno pozitivní, co bylo v rozvoji sociologické teorie a metodologie uděláno, není stav příliš dobrý a vůbec nemůžeme spokojeně odpočívat. Žít v iluzích, jak nám to v sociologii u nás „všechno dobře klape“, by bylo neodpustitelným omylem. Vůbec bychom si asi kriticky a sebekriticky měli odpovědět na otázku, zda zejména ve vztahu k stávajícím novým

(7) V zajímavých a nových pohledech na tyto skutečnosti upozorňuje podnětná stať J. Sedláčka: Max Weber — klasik buržoazní sociologie. Sociologický časopis 1986, č. 3.

potřebám naší společnosti neobrůstáme mechem sebeuspokojení. A každé sebeuspokojení — jak známo — je vlastně počátkem stagnace.

Z řady otázek a problémů, které jsou s touto situací spojeny, chci upozornit jen na jeden: na problematiku profesionality naší práce. Nedostatečná profesionalita je nebezpečím zejména tam, kde lidé podléhají tendencím zmenšovat náročnost vůči sobě samému. Konečně všichni dobře víme, že máme mnoho sociologů, kteří své ambice naplnili získáním místa v nějakém výzkumném pracovišti a jejichž produkce je, ne-li nulová, tedy minimální. Lidé by měli dostávat plat za to, co udělají, a ne za to, že sedí na místě dejme tomu — samostatného vědeckovýzkumného pracovníka. Máme-li držet krok s potřebami doby, předpokládá to zvýšit náročnost na profesionální práci každého z nás, na profesionální přípravu všech, kteří jsou spojeni se sociologickým poznáním.

Představa, že jsem ukončil vysokou školu a dostal diplom na dejme tomu dvouoborovou kvalifikaci — a tím že skončila má profesionální příprava — je velkým omylem a vlastně nebezpečnou metafyzikou naší doby. Řekl bych, že realita profesionální přípravy svým způsobem teprve začíná. A vlastně nikdy nekončí. Zejména my, kteří jsme v různých řídicích funkcích, musíme v nastávajícím období rozšířit a prohloubit péči o politicko-etickou a o profesionální přípravu sociologů, ať už pracují v pedagogických nebo různých výzkumných zařízeních, průmyslových podnicích nebo hospodářských organizacích.

Zatím nezbývá než konstatovat, že relativně velká poptávka po profesi sociologa s sebou nese řadu problémů. Na nově plánovaná místa by neměly být přijímáni lidé bez potřebné sociologické přípravy a někdy i bez potřebné vnitřní osobnostní hodnotové orientace. Sociologie je profesionální obor, který musí být spojen s lidmi neustále hledajícími, s lidmi věčně nespokojenými s úrovní své práce, kteří se chtějí učit, hledat a nacházet a kteří se neobávají přijmout — řekněme tomu třeba „rizika“ spojená s procesy poznání a objasňování nových faktů a problémů našeho života, „rizika“ spojená s prosazením požadavků nových přístupů a řešení. Chceme-li alespoň něco málo udělat v zájmu společenského pokroku, v zájmu boje proti všemu, co revoluční pokrok brzdí, pak to v sobě vždycky nese určitá rizika.

Žít jako sociolog znamená otvírat prostor pro rizika založená na vědeckém světovém názoru, na hodnotách a postojích, které preferují celospolečenské zájmy před zájmy skupinovými a osobními a nepřipouštět jejich zaměňování.

Žít jako sociolog znamená vidět a spojovat různé jevy, nacházet jejich souvislosti a příčiny, poznávat a měnit tento svět. I pro sociologa platí, že jen ten, kdo sociální realitu pravdivě vidí a cítí, může nacházet reálné cesty jejího poznání a přetvoření.

Sociologie vždy byla a vždy bude ideově a politicky výrazně angažovaná společenskovědní disciplína. V nové situaci, která se dnes ve společnosti utváří a která je sovětskými soudruhy charakterizovaná jako revoluce v celém systému společenských vztahů, jako revoluce hlav a srdcí, jako revoluce obratu od voluntarismu a schematismu k reálné, střízlivé a věcné analýze, se musíme i my mnohem kritičtěji podívat na svoji práci. Věcně posoudit jak to vlastně děláme, kam jsme se dostali a především si ukázat jak postupovat dál.

Znovu a znovu bychom se měli zamýšlet nad tím, co může poskytnout sociologie v situaci, kdy — jak uvádějí dokumenty ÚV KSSS — realistické hodnocení je základem úsilí o překonání onoho protichůdného spojení vpravdě historických úspěchů socialistické výstavby a nevyřešených úkolů dneška i problémů, které jsme zdělili z minulosti a které v zásadě mohly být vyřešeny dříve.

Tuto výzvu sociologickému poznání dnes spojujeme především s požadavkem

užšího spojení sociologické teorie a sociální praxe socialistické společnosti, s požadavkem odhalit a překonat všechno přežitě a povrchní, co nám překáží, a rozvíjet konkrétní, potřebně diferencované pravdivé poznání, za němž stojí život a které vstupuje do života tím, jak slouží zápasům revolučních přeměn sociálního světa lidí.

V těchto procesech se práce sociologa stává živou součástí našeho života. To je také její nejvyšší možné uznání a ocenění. V těchto procesech revolučních přeměn nachází marxisticko-leninská sociologie a práce sociologa svou smyslnost.

Literatura

- Fojtík, J.: *Jasná orientace*. Pravda 20. 10. 1986.
- Gorbačov, M.: *Tvůrčím způsobem objasňovat nové jevy ve společnosti*. Rudé právo 10. 10. 1986.
- Gorbačov, M.: *Zvýšit technickou úroveň, spolehlivost a kvalitu výroby*. Rudé právo 17. 11. 1986.
- Jachiel, N.: *Trinadesetiját kongres na Bulgarskata komunističeska partija i zadačite na sociologičeskija front*. Interní publikace Bulharské sociologické asociace. Sofia 1986.
- Lenin, V. I.: *Materialismus a empiriokriticismus*. Praha, SNPL 1952.
- Lenin, V. I.: *Vývoj kapitalismu v Rusku. Spisy č. 3*. Praha, SNPL 1952.
- Rychtařík, K.: *Sociologie a sociální praxe*. Sociologický časopis 1985, č. 6.
- Sedláček, J.: *Max Weber — klasik buržoazní sociologie*. Sociologický časopis 1986, č. 3.
- Varlamov, K.: *Revoluční charakter přestavby*. Pravda 23. 9. 1986.

Резюме

К. Рихтаржик: Раскрывая и решая противоречия социального мира людей

Человек является средством и целью, объектом и субъектом, непосредственным участником реки социальных сражений времени.

На процесс активизации человеческого фактора определяющее воздействие оказывают: продуманная экономическая стратегия, активно использующая процессы научно-технического развития, сильная экономическая политика, целенаправленная идейно-воспитательная деятельность и комплекс вопросов развития социалистической демократии.

Фактор реализма требует трезвой, реалистической и деловой оценки противоречий, сопровождающих процесс строительства социалистического общества. Социология в своих достижениях всегда будет показывать жизнь при посредстве противоречий, которые при выполнении всех задач, перед которыми сегодня стоит социология, выявляют менее или более определяющие связи и сущности.

Марксистско-ленинская социология должна, во-первых, предоставлять органам общественного принятия решений точную и представительную информацию.

Второй актуальной областью проблем является проблематика теоретико-методологических подходов.

Третью область актуальных проблем образует проблематика отношений социологии к социальной практике. В соединении с социальной практикой мы усматриваем и осмысленность труда социолога и развития социологической теории вообще.

Социология всегда была и будет идейно и политически весьма ангажированной и партийной общественно-научной дисциплиной. Она входит в жизнь по мере того, как она служит сражениям за революционные преобразования социального мира людей.

Summary

K. Rychtařík: To Open and to Solve the Contradictions of the Social World of Man

Man is both a means and an end, both an object and a subject, a direct participant in the stream of contemporary social struggles.

The process of the activation of the human factor is decisively influenced by a well-thought-out economic strategy actively taking advantage of the processes of scientific and technological development, by a strong economic policy, by a goal-directed ideo-educational activity, and by a complex of issues relating to the development of socialist democracy.

The factor of realism necessitates a sober, realistic and objective evaluation of contradictions accompanying the process of building up a socialist society. In the knowledge arrived at, sociology will always present life through the agency of contradictions which, in fulfilling all the tasks which present-day sociology is facing, throw light upon more or less determinative implications and substances.

The most urgent task of Marxist-Leninist sociology is to provide the organs of social decision with valid and representative information.

The second problem area requiring immediate attention involves problems of theoretico-methodological approach.

The third group of urgent problems are those of the relations between sociology and social practice. The interconnection of sociology and social practice gives sense to the sociologist's work and to the development of sociological theory in general.

Sociology has always been, and will continue to be, a deeply ideally and politically committed social-scientific discipline. It enters into life by serving the purposes of revolutionary transformations of the people's social world.